

Usprkos tome što je relativno mala (243 stranice), knjiga Zdenke Ribarove vrlo je vrijedno znanstveno djelo, bogato podacima i raščlambama. Iznoseći obilje pravopisne i jezične građe, autorica ga sustavno i temeljito analizira, uvijek polazeći od dosadašnjih relevantnih istraživanja. Na kraju pojedinih poglavlja donosi kraće zaključke i ukazuje na važnost istraživanja pojedinih spomenika za bolje poznavanje njihovih predložaka kao i makedonskocrkvenoslavenskoga jezika. Osim velikoga broja analiza (u devet poglavlja proučava se jezik starozavjetnih tekstova: parimejnika i psaltira, dok su četiri poglavlja posvećena evanđeljima), prvo i peto poglavlje sadrže sinteze, o ćirilometodskoj baštini u makedonskoj rukopisnoj tradiciji, te pogled na jezik makedonskih crkvenoslavenskih tekstova. Po opsegu građe možemo reći da je sveobuhvatna, sa širokom lepezom biblijskih i liturgijskih tekstova. Prema složenosti i osobnim interesima, u njoj će mnogo toga vrijedna naći i stručnjaci koji se bave jezikom pojedinih spomenika, kao i oni koje zanima opći pregled građe vezane za ćirilometodsku baštinu i njezin jezik.

LUCIJA TURKALJ

ЛИЛЈАНА МАКАРИЈОСКА, *Студии од историската лексикологија*. Институт за македонски јазик »Крсте Мисирков«, Скопје 2007., 372 стр.

Knjiga Liljane Makarijoske, osim *Вовед*a (7-12), *Скратеници* (350-352) i *Индекса* (353-372), sadrži šest ovećih rasprava u kojima su opisani najvažniji leksićki slojevi makedonskoga crkvenoslavenskoga jezika: *Именувањето на роднинско-семејните односи во црковнословенските текстови* (13-69), *Именувањето на брачните односи во средновековните текстови* (71-93), *Именувањето на деловните на човечкото тело на историски план* (95-161), *Црковнословенската лексика од областа на историјата на медицината* (163-240), *Фитонимите во македонските црковнословенски текстови* (241-285), *За зоонимите во македонските црковнословенски текстови* (287-349). Na kraju svake rasprave nalazi se popis literature, a uz neke i dodatni popis izvora.

Kao građa za istraživanje bogatoga leksićkoga fonda poslužili su makedonski crkvenoslavenski tekstovi koji su ušli u korpus *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika makedonske redakcije*, evanđelja, psaltiri, parimejnici,

komentari psaltira, triodi, itd. U leksičku su obradu ušle i kasnije dopune istoga *Rječnika*, kao primjerice: *Mazurinska krmčija*, *Slepčinski paterik*, *Tikveški zbornik*, kao i mlađi rukopisi makedonskoga govora. Pri navođenju pojedinih leksema rabljeni su svi dostupni staroslavenski rječnici.

Historijska ili dijakronijska leksikologija, kojoj je posvećena ova knjiga, proučava razvoj konkretnoga leksičkoga sustava u procesu njegova povijesnoga nastanka i otkriva faze u semantičkom razvoju pojedinih leksičkih jedinica. Bogat leksički fond makedonskih crkvenoslavenskih tekstova, ističe autorica, omogućava različite leksičko-semantičke analize sa semantičkoga i strukturalnoga aspekta.

Pri opisu pojedinoga leksičkoga segmenta navode se potvrde iz najstarijih spomenika, uz tumačenje značenja, grčke paralele, a potom primjeri iz ostalih staroslavenskih, odnosno crkvenoslavenskih rječnika, a na koncu potvrde iz mlađih makedonskih tekstova. Istovremeno se prezentira varijantnost i sinonimija, tj. utjecaj grčkoga jezika na semantičku strukturu i tvorbu slavenskih ekvivalenata. Zaključeno je da je u svim opisanim segmentima: rodbinski i bračni odnosi, dijelovi ljudskoga tijela, povijest medicine, fitonimi i zoonimi, u tekstovima makedonske redakcije temeljni sloj slavenski, dok je manji udio grecizama, a u mlađima, od 16. stoljeća, a posebice u 17. stoljeću, turcizama. Premda autoricu prvenstveno zanimaju leksičke jedinice, tj. historijska leksikologija i leksikografija, kao i makedonska dijalektologija, to je istraživanje povezano s drugim disciplinama, posebice mitologijom, folklorom i narodnim stvaralaštvom, pa su u pojedinim razradbama leksičkih primjera konzultirani i podatci iz tih područja.

Predmet su prve rasprave termini za rodbinske odnose u historijskoj, tj. dijakronijskoj perspektivi, odnosno u crkvenoslavenskom jeziku makedonske redakcije i njihov utjecaj na iste termine u suvremenom makedonskom jeziku. Nazivlje za rodbinsko-(obiteljske) odnose u svim je jezicima najstariji leksički sloj, iako je i ono podložno semantičkim promjenama, posebice kad je riječ o terminima za obraćanje. Rodbinski su odnosi, a tako i nazivi, povezani s običajnim pravilima i religioznim shvaćanjima patrijarhalne zajednice, oni odražavaju socijalni status i strukturu određenoga povijesnoga razdoblja. Pri leksičko-semantičkoj raščlambi autorica polazi od osnove *rodь* iz koje su izvedeni osnovni nazivi za srodstvo. Za pojedine se primjere navode starije i mlađe varijante iz crkvenoslavenskih tekstova makedonske

redakcije, kao i složenice. Pri raščlambi nazivlja za rodbinske odnose u makedonskim crkvenoslavenskim tekstovima autorica razlikuje nazive za krvno srodstvo po donjoj liniji: *вѣника, вѣникъ* i po gornjoj liniji: *baba, dēdъ*. Na koncu rasprave iznosi se pregled naziva za muževljevu i ženinu rodbinu u makedonskom jeziku iz čega je zaključeno da su makedonski govori očuvali veliki broj termina praslavenskoga porijekla: *svekrъ, svekry, zętъ, snъhy, zъva, jętry, šura, šurинъ, šurъ, tъšta, tъstъ*, manji dio su grecizmi.

U drugoj se raspravi, istom metodom i na temelju iste građe, iscrpno razrađuju nazivi za bračne odnose u srednjovjekovnim tekstovima pisanim crkvenoslavenskim jezikom makedonske redakcije. Pri opisu pojedinih naziva uz osnovni, navode se i sinonimi, kao i složenice, npr. *děva, gospo-žda, bogorodica, prisnoděva, jasnoděvaja*, itd. Katkad se navode primjeri s jedinom potvrdom u nekom spomeniku, npr. *ženištъce* očuvan jedino u *Slepčenskom apostolu* iz 12. stoljeća. Zaključeno je da se izrazi za bračne odnose u crkvenoslavenskim tekstovima odlikuju velikom raznovrstošću i raznolikošću, odnosno bogatstvom izraza u odnosu na današnji suvremeni jezik, u kojem prevladava tendencija pojednostavljivanja. Na temelju izložene građe zaključeno je da najveći dio leksika u imenovanju bračnih odnosa pripada osnovnom slavenskom sloju, što potvrđuju i mnogobrojni sinonimi: *žena – sъprōga – sъprōžъnica, mōžъ – sъprōgъ*, itd. Izrazita je i tvorbenost raznolikost, npr.: *вѣdova – вѣdovaja – вѣdovica...*

Treći je dio knjige posvećen leksemima za imenovanje dijelova ljudskog tijela, tzv. anatomskom leksiku, koji predstavlja osnovni leksički fond crkvenoslavenskih tekstova. Za lekseme iz tog segmenta karakteristično je da u suvremenom makedonskom jeziku najčešće nemaju sinonime. Kod njih se sekundarno značenje izražava različitim metaforičkim transformacijama, npr. *глава на човек, глава на клинец*. Leksemi te leksičko-semantičke skupine, uz osnovni leksički fond, pripadaju i terminološkomu, oni u starijem i mlađem slavenskom sustavu (crkvenoslavenskom i makedonskom) funkcioniraju s približno istim semantičkim sadržajem. Osim spomenutoga korpusa (*Rečnik na crkovnoslovenskiot jazik od makedonska redakcija*), ovdje autorica analizira i lekseme iz ljekaruša, kao i krmčije.

Crkvenoslavenski tekstovi kao tekstovi s crkveno-religijskim sadržajem značajan su izvor za proučavanje srednjovjekovne medicinske terminologije, a njima je posvećeno četvrto poglavlje ove knjige. Kao korpus za istraživanje, u ovom su dijelu, uz već navedene, dodani i neki posebni tekstovi, lje-

karuše, mlađi zbornici iz 18. i 19. stoljeća. Makedonska je srednjovjekovna narodna terminologija povezana s narodnim vjerovanjima, odnosno magijom, bajanjem, gatanjem, itd. Važna je i religiozna komponenta, odnosno utjecaj kršćanske terminologije. Istraživanja iz područja etnomedicine pokazuju da postoji niz sličnosti, odnosno vjerovanja, kod južnoslavenskih naroda, a i općenito na Balkanu, a time i sličnosti u terminologiji. U tekstovima pisanim crkvenoslavenskim jezikom izbor leksema za imenovanje konkretne bolesti vrlo je malen u odnosu na nebiblijske i mlađe rukopise. Iz pregleda građe zaključeno je da je najveći dio leksika iz područja povijesti medicine slavenske provenijencije, dok je manji udio grčkoga, a u mlađim tekstovima turskoga.

Bogata leksička građa makedonskih srednjovjekovnih tekstova, uz neke mlađe rukopise, ljekaruše i zbornike, obilje ilustrativne građe iz područja fitonimije, razrađena je po ustaljenomu modelu u petom poglavlju. Kod takve je građe, ističe autorica, značajna analiza konkretnoga i prenesenoga značenja, kao i povezanost starijega jezičnog sustava s mlađim, odnosno crkvenoslavenskoga s makedonskim. Na temelju toga očituje se kontinuitet u imenovanju biljne terminologije kroz vjekove i jedinstvo leksičkoga sustava na dijakronijskom i sinkronijskom planu. Golem broj makedonskih narodnih naziva za biljke predstavlja vrijednu građu za lingvistička i kulturološka istraživanja, katkad čak, zbog velikoga bogatstva sinonima i homonima, stvara poteškoće u identifikaciji. Usporedbom crkvenoslavenskih i narodnih naziva mogu se izučavati jezične promjene, koje su rezultat povijesnoga razvoja. Najveći broj naziva iz ovoga leksičkoga segmenta također je slavenskoga podrijetla, katkad za istu biljku nalazimo dva slavenska sinonima, a katkad uz slavenski izraz supostoji i grčki ekvivalent.

Posljednje je poglavlje posvećeno zoonimima u makedonskim crkvenoslavenskim tekstovima, osnovnu leksičku fondu svakoga jezika. Makedonski crkvenoslavenski tekstovi pružaju iznimno zanimljivu i bogatu građu iz toga područja, počevši od biblijskih izvora, posebice *Knjige o Jobu*. Osnovni je leksički fond iz toga područja slavenski, manji je udio grčkoga. Posuđenice iz grčkoga adaptiraju se prema slavenskomu fonološko-morfološkomu modelu. Grčke posuđenice su npr. *akrida*, *akridb*, *aspida*, *aspidb*, *vasiliskъ*, *delfinъ*, *kitъ*, *leopardъ*, *onagrъ*, *ortogomitra*, *skinipa*, *skorpija*, *skumъnъ*, itd. Katkad nalazimo slavenski i grčki izraz, odnosno sinonime, npr. *komarъ* – *skinipa*, kao i dva slavenska izraza: *agnica* – *ovъca*.

Proučavanje temeljnoga crkvenoslavenskoga leksičkoga fonda u make-

donskim tekstovima pridonosi znanstvenoj potvrdi o ulozi makedonskoga jezika u razvoju srednjovjekovne slavenske pismenosti, to je ujedno svjedočanstvo o povijesnom kontinuitetu makedonske kulturne historije, kao i potvrda o leksičkoj povezanosti i kontinuitetu crkvenoslavenskoga i suvremenoga makedonskoga jezika.

Knjiga Liljane Makarijoske iznimno je vrijedan doprinos proučavanju leksika crkvenoslavenskih tekstova, a posebice makedonske redakcije, ali i suvremenom makedonskom jeziku. Bit će korisna svim znanstvenicima koji se bave leksikom crkvenoslavenskoga jezika, a posebice leksikom makedonske redakcije, ali i suvremenim makedonskim, jer autorica nastoji pratiti kontinuitet u jezičnom razvoju od najstarijih tekstova do suvremenih. Bit će zanimljiva i onima koji se bave specifičnim leksičkim odsječcima, npr. fitonimima, zoonimima, jer ovdje mogu pronaći polazište za daljnja istraživanja, kao i odgovore na mnoga pitanja. Knjiga može poslužiti kao model svima koji će se ubuduće baviti ovom problematikom, odnosno proučavanjem leksika drugih redakcija.

MARINKA ŠIMIĆ

MATEO ŽAGAR, *Grafolingvistika srednjovjekovnih tekstova*. Biblioteka Theoria, Matica Hrvatska, Zagreb MMVII., 530 str. + 60 ilustracija.

Knjiga ima 530 stranica, 60 ilustracija u bojama, kazalo s oko 350 imena te 316 bibliografskih jedinica. Obuhvaća sljedeća poglavlja: *Grafolingvistika i stari tekstovi – osebnosti pisanog jezika* (9-43), *Jezikoslovni temelji paleografije: glagoljičko motrište* (45-76), *Izdvojenost pisanja* (77-115), *Pisanje i čitanje u srednjem vijeku* (117-237), *Stranični postav* (239-296), *Osnovne razine grafetičkog opisa u srednjovjekovnim tekstovima* (297-501), *Kazalo imena* (503-509), *Kratice u kanonskim staroslavenskim tekstovima* (511-512), *Literatura* (513-525), *Bilješka o autoru* (527), *Kazalo* (529-530). Za tu je knjigu autor dobio nagradu HAZU za najviša znanstvena i umjetnička dostignuća na području filoloških znanosti u Republici Hrvatskoj za 2007. godinu.

U njoj se opisuju osebnosti pisanoga jezika ukoliko se on odvaja od usmenoga, no pokazuje se da ga ipak slijedi. Spoj jezika i pisma poduprt je njemačkim grafolingvističkim metodama »premda je pokušaja primje-